

Hatay'da Amik Gölünün kurutulmasına giden yol ve toplumda bıraktığı izler* Towards the drying of Hatay Amik Lake in history and its traces on society

Gönderim Tarihi / Received: 18.09.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 12.05.2024

Doi: [10.31795/baunsobed.1362597](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1362597)

Alim Koray CENGİZ**¹

Mehmet YILDIRIM²

ÖZ: 1950'li yıllardan itibaren gelişen tarım politikası gereği zirai alanların genişletilmesi kapsamında farklı illerde göller kurutulmuştur. Amik Gölü de bu kapsamda kurutulmuş göllerden birisidir. Antakya için bir zamanlar önemli bir yaşam kaynağı olan Amik Gölü kent tarihinde önemli bir yere sahiptir. Geçmişten bu yana su taşkınlarına sebep olan gölün Osmanlı dönemi, Fransız manda yönetimi ve Hatay devleti idaresinde de kurutulması gündeme gelmiştir. Bu girişimler Hatay'ın Türkiye'ye ilhak olmasından sonra da devam etmiştir. Cumhuriyet dönemi içinde 1970'li yıllarda kademeli olarak gölün kurutulması geçmişten bugüne kent gündeminde birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Bu çalışma, Amik Gölünün kurutulmasının iktisadi yönüne odaklanan bir bilimsel araştırma projesinin bir parçasıdır. Proje kapsamında detaylı literatür çalışması yapılmış ve bu minvalde geçmişte Antakya ve civarında seyahat eden seyyahların farklı dillerdeki eserleri incelenmiştir. Saha araştırmaları kapsamında eski göl aynası etrafında bulunan Arpahan, Küçükdalyan, Paşaköy, Bakras, Muratpaşa, Torun, Büyükdalyan, Serinyol ve Topboğazı köylerinden 19, gölü ticari olarak işletenler ve yakınlarından iki kişi, kentin kurum ve yöneticilerinden iki kişi olmak üzere toplamda 23 kişi ile etnografik görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında, elde edilen bilgiler doğrultusunda gölü kullanan kent sakinlerinin kurutma işlemiyle ilgili görüşlerinin ve kent belleğinde bıraktığı izlerin ortaya koyulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hatay, Antakya, Amik Gölü, Bellek, Anlatı

ABSTRACT: As a result of Turkey's agricultural policy that has developed since the 1950s, lakes in different provinces have been dried within the scope of expanding agricultural areas. Amik is one of the lakes that were dried in this context. Amik Lake, which was once an important water source for Antakya, has an important place in the history of the city. Since the lake used to cause floods since the past, the idea of drying was on the agenda during the Ottoman period, the French mandate administration and the administration of the Hatay state. These attempts continued after the annexation of Hatay to Turkey. The gradual drying of the lake in the 1970s in the Republican period has brought many discussions on the city agenda from the past to the present. This study is part of a scientific research project focusing on the economic aspects of drying Amik Lake. A detailed literature study was carried out within the scope of the project, and the works of wanderers travelled around Antakya in the past were also examined. Within the scope of field research, 19 people from Arpahan, Küçükdalyan, Paşaköy, Bakras, Muratpaşa, Torun, Büyükdalyan, Serinyol and Topboğazı villages around the old lake mirror, two people ran the lake commercially and two people from the institutions and key actors in the city were interviewed. In line with the written and oral information obtained, it is understood that the lake was dried with motives such as drying the swamp areas in accordance with the spirit of the period, preventing malaria, expanding the agricultural areas and providing land to the farmers. In the scope of the study, it is aimed to reveal the opinions of the city residents about the drying process of the lake and the traces it leaves in the public memory.

Keywords: Hatay, Antakya, Amik Lake, Memory, Narrative

* Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenen 18.M.034" no'lu "Osmanlı'nın Son Döneminden Cumhuriyet'e Amik Gölü İslah ve Kurutma Çalışmaları" adlı proje çalışması kapsamında üretilmiştir.

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üni. FEF. Antropoloji Bölümü, kcengiz@mku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4675-0571>

² Dr. Öğr. Üyesi., Hatay Mustafa Kemal Üni. / İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi / İktisat Bölümü, mt.yildirim@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3078-5171>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

Within the scope of the study, the English and French works of travelers such as Abraham Parsons, Chesney, William Henry Bartlett, who traveled to Antakya and its surroundings in the past, were examined and their statements about the city and Lake Amik were evaluated. In addition, there are many studies in academic literature such as master's and doctoral theses, research articles and newspaper news about Lake Amik, the ecology of the lake and its biodiversity. It's achieved to access all these studies in local and foreign languages, and these studies are presented in the text.

Methodology

The study was produced within the scope of the project titled "Amik Lake Reclamation and Drying from the Late Ottoman Period to the Republic". Within the scope of the study, which focuses on the implementation of the drying process in the Republican period and the economic effects of this process on the region, ethnographic interviews were held in the villages and neighborhoods of Arpahan, Bakras, Büyükdalyan, Küçükalyan, Muratpaşa, Serinyol, Torun, located around the mirror of the dried Amik Lake. People to be interviewed in the villages were sometimes provided through acquaintances, and sometimes informants were contacted via the village headman. Although many people were interviewed in the settlements, the opinions of 19 people from the villages were included. In addition, two business people who rented the lake from the state and ran it commercially, a former member of parliament who was once the president of the environmental protection association, and the president of the Antakya Chamber of Commerce were interviewed. In-depth interviews were conducted with the interviewees, and the interviews were recorded sometimes audio and sometimes in writing. A literature review was conducted and information on the subject was compiled. In order to collect information about the lake, the works in different languages of travelers who traveled in and around Antakya in the past were examined and information about the use of Amik Lake was obtained. Although it was attempted to access the past commercial records of the Antakya Chamber of Commerce and Industry, the researchers couldn't have data. Categories were created in line with the acquired information from both the literature review and field interviews, and then titles were established to reflect the content of the article. The narratives gathered were tried to be given by supporting the information obtained from literature studies.

Findings and discussion

In the study, in line with the information obtained from those interviewed within the scope of field studies, the legend of the formation of the lake associated with "Noah's Flood" was also added to the study. Under the section titled "Biodiversity in Lake Amik and the Economy of the Lake", fishing, boat making, fishing, bird hunting, construction of wicker houses and animal husbandry, mostly buffalo breeding, are discussed in the lake. In the section called "The Road to the Drying of the Lake", the effects of floods, the swampy areas that occur as a result of floods and the withdrawal of water in summer months, and the malaria problem are included. In the subheading of this section, the effects of the United States on Turkey's agricultural policy and the effects of the changes in Syria on the future of Lake Amik are discussed. In the section where the effects on nature and people after the drying of the lake are discussed. First the effects of land distribution, then the water shortage that has occurred over the years and the resulting decrease in biodiversity in the region are examined. At the end of the chapter, positive and negative opinions about the drying of Amik Lake were tried to be presented. During the 50 years that have passed since the drying process, discussions about the existence of the lake still continue.

Results and recommendations

Although there are many studies in the academic literature about Lake Amik as an important wetland, there is no study on the drying process of the lake and the traces left by the lake in the city memory. This study was conducted in line with the information obtained both from the literature and from ethnographic interviews with the people living in the surrounding area around the lake and the actors involved in the decision-making processes of the city. Before the lake was gradually drained until the 1970s, it is seen that the people of the region benefited from the lake for nutrition in terms of both fish and bird hunting. The fish caught from the lake before drying had been exported to countries such as Syria, Lebanon and Germany by those who had rent the lake and the fish. Eel export was an important

source of income in the industry. Livestock farming and especially buffalo breeding was an important source of income for farmers. The reeds and goosegrass in the lake were used and sold in house construction, mat and rope production. It is understood that bird hunting tourism was also very popular in the past and many people from abroad came to the region just to hunt.

It is understood a number of factors were effective in the process leading to the drying of the lake. The swamps around the lake and floods caused by excessive rains not only negatively affected agricultural areas, but also created grounds for mosquito breeding and caused malaria. In Türkiye, the "Malaria Fight Law" adopted in 1946, the "Land Landing Law for Farmers" adopted in 1945, and the "Law on Draining Swamps and the lands to be Obtained" adopted in 1950 also paved the way. It is understood that since the 1950s, Türkiye was coping with experts from the United States and foreign companies and that these institutions and organizations were influential. Among these reports, the recommendations of the Barker report and the Thornberg report were that Türkiye should focus on agricultural policies. Most of the small farmers interviewed are not satisfied with the land distribution as a result of the drying of the lake; The fact that there is a water shortage for agricultural areas and that floods continue after the drying process increases dissatisfaction. The increase in awareness and agreements regarding the protection of wetlands and biodiversity in different parts of the world after the 1970s had an impact on Türkiye in the 1990s. Türkiye became a party to the important RAMSAR Convention in 1994.

When we have a glance at the drying process, the people of the rural areas, who were not an organized society at that time and could not take part in decision-making mechanisms, remember the lake and their memories of it with longing. On the other hand, the information obtained from ethnographic interviews shows a change in social mentality in terms of protecting wetlands and biodiversity. The climate crisis, the recent water problems with Syria, occasional floods and the reappearance of the lake mirror always keep the ideas about the protection of the lake alive. As a result of the earthquakes on February 6, 2023, the airport located in the plain was damaged. In this context, with the relocation of the airport on the agenda, the demand for the revitalization of the lake is also expressed.

Giriş

Bir kenti değerli kılan hususlardan birisi de o kente dair anlatılardır. Mitler, efsaneler, hayat hikâyeleri etnografik bir çalışmanın önemli bir parçası olarak yer alırlar (Klein, 1999: 167). Bir zamanlar Antakya ve periferisinde yaşayanlar için önemli bir su kaynağı olan Amik Gölü ve göle dair anlatılar kentle ilgili önemli bir izlektir. 2017 yılında başlayan “Osmanlı’nın Son Döneminden Cumhuriyet’e Amik Gölü Islah ve Kurutma Çalışmaları” adlı projenin bir bölümü olarak ele alınan bu çalışma geçmişten bugüne seyyahların anılarını da kapsayarak kent sakinlerinin belleğinde bıraktığı izlere ve anlatılara odaklanmaktadır. Dünyanın birçok yerinde insanlar için temel yaşam kaynağı olan su, yerleşim yerlerinin belirlenmesinde önemli bir işleve sahip olmuştur. Hem Asi nehri havzasında hem de kurutulmasından önce Amik gölü civarında yerleşim alanlarının oluşumu bu bakımdan anlamlıdır. Bir zamanlar Antakya’nın kuzeyinde yer alan Amik gölü kentin gelişimine önemli bir katkı sağlamıştır. Glanville Downey (1961: 19), Daphne’den gelen bol sular ve sulak alan nedeniyle Seleucus’un, şehri Antakya’da kurmasının önemli bir etken olduğunu söyler. İngiliz seyyah Abraham Parsons (1808: 26-72) 1772 yılı Eylül’ünde Belen’den Antakya’ya doğru inerken güneş ışıkları altında ovanın, kıvrımlı hoş bir halı gibi olduğundan, Asi (Orontes) nehrinin de ebruli görüntüsünden bahsederken gölün çevresinin 30 mil civarında olduğunu ifade eder. Bir başka bölümde oval şeklindeki gölün 10 mil uzunluğunda beş ila altı mil genişliğinde olduğunu belirtir. Seyyah Chesney (1835-1837 Vol:2: 443), ovoidan “Amik” (Umk) olarak bahsederken gölü ise “Antakya Gölü” olarak tanımlamaktadır. Fransız seyyah Emile Le Camus, “İncil Topraklarına Yolculuk” adlı kitabında Antakya gölüne Türklerin “Ak (beyaz) Deniz” adını verdiklerini belirtir. Göl ve göle ilişkin olaylar seyyahların odağında yer almaktadır.

Çalışmada, saha çalışmaları kapsamında görüşülenlerden elde edilen bilgiler doğrultusunda Nuh Tufanı ile ilişkilendirilen gölün oluşum efsanesi de çalışmaya eklenmiştir. “Amik Gölünde Biyoçeşitlilik ve Gölün Ekonomisi” adlı bölüm başlığı altında, bir zamanlar gölde balıkçılık, sandal yapımı, balık avı, kuş avcılığı, hasırdan evlerin yapımı ve ekseriyetle mandacılık olmak üzere hayvancılık ele alınmıştır. “Gölün Kurutulmasına Giden Yol” adlı bölümde su taşkınlarının etkileri, taşkınlar ve yaz aylarında suyun çekilmesi neticesinde ortaya çıkan bataklık alanlar ve sıtma sorunu yer almaktadır. Bu bölümdeki alt başlıkta Amerika Birleşik Devletleri’nin Türkiye’nin tarım politikasına etkileri ve Suriye’deki değişimlerin Amik gölünün geleceğine olan etkisi tartışılmıştır. Gölün kurutulması sonrası doğaya ve insanlara etkilerinin ele alındığı bölümde ilk olarak toprak dağıtımının etkileri, daha sonrasında ise yıllar içinde hasıl olan su sıkıntısı ve buna bağlı olarak da bölgedeki biyolojik çeşitlilikteki azalmalar incelenmektedir.

Kevin Lynch (2010: 179), kentin kavranmasının bir zaman fenomeni olduğunu belirtir. Kent için önemli bir katma değer sağlayan göl alanının ve buna bağlı unsurların zaman içinde kaybolması kent belleğinde yaratacağı değişimler ve dönüşümler bakımından da önemlidir. Göl ile ilgili anlatılar zaman içinde değişecek, dönüşecek ve önemli görülenler de sonraki kuşaklara aktarılacaktır. Nora (1989: 22), hafızanın kendisini mekâna eklemelerken tarihin de olaylara eklemelendiğini belirtir. Benzer bir şekilde Ricouer (2012) de mekânlara dair hatırlamaların kolektif kimlik üzerinde etki yaptığını belirtmektedir. Amik Gölü’nün kurutulması ortadan kaldırılması aslına bakılırsa kent sakinleri ve onu kullananlar için travmatik bir olaydır. Kamusal bellek ve kültürel bellek kelimeleri birbirini ikame eden ifadelerdir (Wertsch ve Roediger; 2008: 319). Bir zamanlar kent insanının gündelik yaşamının bir parçası olan gölün kaybolması kültürel belleğin dönüşümü bakımından önemlidir. Bu çalışmanın sonunda Amik gölünün kurutulmasıyla ilgili olumlu ve olumsuz görüşlere yer verilmeye çalışılmıştır. Kurutma işleminin üzerinden geçen 50 yıllık süre zarfında gölün varlığıyla ilgili tartışmalar halen sürmektedir. Bu çalışma, kurutma işleminde söz hakkı olmayan ve gölü kullanan, ondan yararlanan kent sakinlerinin günümüzdeki fikirlerini literatür eşliğinde tartışarak ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Literatür taraması

Çalışma kapsamında geçmişte Antakya ve civarına seyahat eden seyyahların İngilizce ve Fransızca eserleri incelenmiş, kentle ve Amik gölüyle ilgili ifadeleri değerlendirilmiştir. Ayrıca, akademik yazında, ulusal ve yerel basında Amik Gölü, gölün ekolojisi, biyolojik çeşitlilik ile ilgili yüksek lisans ve doktora tezi, araştırma makaleleri, gazete haberleri gibi birçok çalışma yer almaktadır. Yerli ve yabancı dildeki tüm bu çalışmalara erişilmeye çalışılmış, metin içinde bu çalışmalara yer verilmiştir.

Yöntem

Geçmişten bugüne gölün kurutulma fikirlerinin Cumhuriyet döneminde hayata geçirilmesine ve bu işlemin iktisadi açıdan bölgeye etkilerine odaklanana proje kapsamında kurutulan Amik gölü aynası civarında bulunan Arpahan, Bakras, Büyükdalyan, Küçükdalyan, Muratpaşa, Serinyol, Torun köy ve mahallelerinde etnografik görüşmeler yapılmıştır. Görüşme öncesinde Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 05.01.2018 tarihli 08 sayılı kararıyla etik kurul izni alınmıştır. Köylerde görüşülecek kişiler kimi zaman tanıdıklar aracılığıyla sağlanmış kimi zaman da köyün muhtarı ile iletişime geçilerek bilgi sağlayıcılara erişilmiştir. Yerleşim yerlerinde birçok kişi ile görüşülmekle birlikte köylerden 19 kişinin görüşlerine yer verilmiştir. Ayrıca gölü devletten kiralararak ticari olarak işleten iki işletmeciyile, bir zamanlar çevre koruma derneği başkanlığını yürüten eski bir milletvekiliyle ve Antakya Ticaret Odası başkanıyla görüşülmüştür. Görüşülen kişilerle derinlemesine mülakatlar yapılmış, görüşmeler kimi zaman sesli kimi zaman da yazılı olarak kayıt altına alınmıştır. Görüşülen kişilerin bir kısmının isteği üzerine isimleri kısaltılarak verilmiş ve kaynakça kısmında uyumlu bir görüntü sağlamak üzere tüm isimler kısaltılmıştır. Literatür taraması yapılmış, konu ile ilgili bilgiler derlenmiştir. Göl ile ilgili bilgileri toplamak üzere geçmişte Antakya ve civarında seyahat eden gezginlerin farklı dillerdeki eserleri de incelenmiş, Amik gölünün kullanımı ile ilgili bilgiler edinilmiştir. Antakya Ticaret ve Sanayi Odasının geçmişle ilgili ticari kayıtlarına ulaşımak istenmekle birlikte menfi bir sonuç alınamamıştır. Hem literatür taramasından hem de saha görüşmelerinden öne çıkan bilgiler doğrultusunda kategoriler oluşturulmuş ve ardından da makale içeriğine yansiyacak şekilde başlıklar oluşturulmuştur. Elde edilen anlatılar, literatür çalışmalarından elde edilen bilgilerle desteklenerek verilmeye çalışılmıştır.

Gölün oluşumu efsanesi

Saha araştırmalarında gölün kurutulması ile ilgili bilgi edinmek için görüşmeler gerçekleştirilirken farklı yerleşim yerlerindeki kişiler gölün oluşumu ile ilgili bir efsaneyi de aktarmışlardır. Asi nehri ile ilgili efsaneler olduğu gibi (Bouchier, 1921) Amik Gölünün oluşumuyla ilgili de efsaneler olduğu anlaşılmaktadır. Bu efsaneye göre ovadaki yerleşim yerlerinden birisine gelen bir kişi o esnada ekmek yapan evin hanımından biraz ekmek istemiştir. Ekmek yapan kadın ise her yaptığı ekmeğin çok güzel kızardığını düşünüp bu ekmeği kendisinden isteyen kişiye vermeye kıyamamış ve her seferinde bir sonraki ekmeği vereceğini söylemiştir. Bekleyen gezgin aç kalacağını görünce bir tepeye çıkmış ve orada toprağı ağzına atmıştır. Görüşülen kişiler efsane ile ilgili şu bilgileri vermiştir:

T.D. (Büyükdalyan): "...Kadının kocası gelmiş, tandırın üzerinde her bir ekmekte kan çıkmış. İkincisi böyle, üçüncüsü böyle. Kocası demiş bana bunu izah edeceksin. Kadın anlatmış. Adam demiş, leg (lan) nereye gitti bu? Peşinden gitmiş. (Gezgin) Madem ki sen peşime takıldın, sana bir şey söyleyeceğim, köyden çık, çocuğunu al, yüksek bir yere çık. Köy yerle bir olacak. Su basmış ve göl olmuş."

E.A. (Topboğazi): "Şimdiki havaalanının orası şehirmiş. Deprem filan batmış. Bir tane dilenci geliyor. Bana ekmek ver diyor kadına. Kadın vermiyor. Akşam kocası geliyor. Bu ekmek her zamankinden daha güzel pişmiş diyor. Kadın da bir dilenci geldi vermedim diyor. Kocası soruyor, ne tarafa gitti diye. Kadın söylüyor şu tarafa gitti diyor. Adam koşarak o tarafa gidiyor. Dilenciye buluyor ve ekmeği veriyor. Dilenci, buraları su basacak, çocuklarını da al şu tepeye çık ve sakın arkana bakma diyor. Ama bakarsan felaket olur diyor."

F.A. (Küçükdalyan): "Tabi orda Nuh tufanı başlıyor ve anında onlar kurtuluyor. Herkes yerde dipte kalıyor. Tandır şimdiye kadar orada yani şeyleri olması lazım. Bir ev var orada, tandırın o ev."

Küçükdalyan köyünden F.A. da daha detaylı bir şekilde benzer bir anlatıyı aktarmıştır. Ayrıca, ovanın her tarafını su basmasını da Nuh Tufanının başlangıcı olarak nitelemektedir. Antakya farklı dülnerden ve etnisitelerden insanların bir arada yaşadığı çok kültürlü bir kenttir. Tüm bu farklı kültürlere ait çeşitli anlatılar mevcuttur. Hem Asi nehri hem de Amik gölüyle ilgili efsaneler kentin anlatı sarmalına dahil olmasına katkı sağlamaktadır.

Amik gölünde biyoçeşitlilik ve gölün ekonomisi

Saha görüşmelerinden elde edilen bilgilerde göl civarında yaşayanların gölden istifade etmelerini gösteren kategoriler doğrultusunda başlıklar düzenlenmiştir. Bilgilere göre, balıkçılık, balık avı için bir sektör haline gelen sandal yapımı, balık ve kuş avcılığının kendine has yöntemleri, köylerde ev yapımı için kullanılan kamışlar ve ticari kazanç sağlayan hasır yapımı ve bir zamanlar toprak işlemeden daha önemli olan hayvancılık ele alınmıştır.

Balıkçılık

Su, tüketim, tarımsal ve endüstriyel faaliyetler, temizlik gibi unsurlarla etrafında yaşayan tüm canlılar için önemli bir yaşam kaynağıdır. Hem saha görüşmelerinden hem de literatür taramasından elde edilen bilgiler Amik gölünün de geçmişte periferisinde yaşayan tüm canlılar için yukarıda belirtilen konularda önemli bir unsur olduğunu göstermektedir. Bunlar içerisinde gölde balık avlanmasının önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır.

E.A. (Arpahan): “Benli derik (deriz), kersit derik (deriz), karabalık, zezuri, genellikle nakışlı böyle, Ağzıbüyük çıkardı. Türlü türlü balıklar vardı.”

M.A. (Torun): “Karabalık çıkardı, beyaz balık Sarıbenli, sazanın bir çeşidi, Karabalık, yılan balığı.”

“Sarıbenli” ya da “benni” olarak bilinen balığın oldukça lezzetli olduğu ifade edilmektedir. Bölgede halk arasında Arapça bir deyiş de bulunmaktadır. Anlatılara göre sarıbenli ve bir başka balık kendi aralarında konuşmaktadırlar. Sarıbenli diğer balığa Arapça söylendiği şekliyle “Eza bitlake ahsen minne le tekilne” yani “benden daha iyisini bulurlarsa onu yesinler” demektir.

M.Ş. (Paşaköy): “Karabalık, Ağzıbüyük derler zaten. Cizir de çıkardı. Ama nadir. Ben Karabalığı, o zaman da boyum müsaitti, kordum (koyardım) böyle benim boyumda. İnan ki omuzumuza koyardık. Kuyruğu yere gelirdi.”

A.A. (Serinyol): “Sazan, pullu sazan. Karabalık da vardı. Her çeşit balık vardı. Arapçada semik benli. Semik, balık (demek). Kersit vardı mesela...Bir tane balıkçı vardı burada. Kanallardan tuttuğu balığı getirir satardı. Satarken öyle bağırırdı. Semik hey (yılan balığı), semik sellur (Karabalık), başı yassı olur, onlar kolay kolay ölmez.”

C.D. (Büyükdalyan): “...yılan balığı karabalık sekizbüyük ve şimdi eskiden yılan balığı dediğiniz balık biliyorsunuz. Amik Gölü’nün yılan balığı dünyada bir numara, sivri burun, parlak, altı gümüş rengi üstü siyah aşağı yukarı ve dünyanın en güzel yılan balığı Amik Gölü’nde yetişirdi. Amik gölünde büyük oranda yılan balığı yetişirdi eskiden sadece. Yılan balığının kabuğunu yararlar da içini kaldırıp tuzlama yaparlardı. Tuzlamadan sonra İsrail’e gönderilerde Filistin’e.”

Burada belirtilen balık türleri içerisinde en çok rağbet gören ve ekonomik getirisi en fazla olanın yılan balığı olduğu anlaşılmaktadır. Seyyah Chesney (1835-1837 Vol:2: 396-397), yaklaşık iki feet büyüklüğünde siyah balık veya kedi balığının bolluğunu ve konsvelendiğinde tüm Halep Paşalığının ekonomik besin kaynağı olduğunu belirtmektedir. İngiliz seyyah Parsons (1808: 72-73), 18. yüzyılın ikinci yarısında Antakya’da şehrin yakınında nehirden yılan balığı yakalandığını, üç feet veya daha uzun olanların tuzlandıktan sonra kurutulup Suriye’ye satıldığını belirtir. Parsons, Antakya nehri civarında diğer balıkların daha az olduğunu çünkü yılan balıklarının uzaklardan nehrin getirdiği diğer balıkları ve yumurtalarını yiyip bitirdiklerini söylemektedir.

Balıkçılık ağırlıkla göl üzerinde kurulan dalyanlarda yapılmaktadır. Dalyanlar, kiralama yoluyla verilmektedir. 1906 tarihli Meclis-i Mebusan Zabıtlarında Amik ovasında Memduh Paşanın babası Mazlum Paşa tarafından ihdas edilen dalyanlardan bahsedilmektedir. Cumhuriyet Dönemiyle ilgili bilgi ise Dalyan’ı kiralayan Durmuş Debbo isimli kişiye aittir. Dalyan’ı kiralayan C.D., dalyanı Durmuş Debbo isimli bir şahıstan kiraladığını belirtmiştir: “Rahmetli Durmuş Debboğlu. Gölü babama teslim etmişti bütün Amik Gölü’nün ve kanalları şimdi bir müddet sonra Durmuş Debboğlu ihtiyarladı yaşlandı ve babama dedi ki sen benim evladım gibisin...çocuğu falan yoktu zaten, mirasından hak edersin, sen bu gölü al,babam yani 58 tarihlerinde...58 de ben gençtim daha, babam devam etti.”

Hatay Valiliği 1967 (1968: 126) yılı yıllığında Hatay ilinde balıkçılık şirketi olduğu görülen Dehnioğlu firması sahibi M.D.'nin yeğeni A.D., amcasının Muratpaşa ve Gölbaşı'ndan gelen su yollarını icar yoluyla aldığı belirtmiştir: "...20 yılına, Durmuş Debbo yapardı, vefatından sonra balığın teminini M.D. yapardı, 1939'dan sonra, 60'lı yılların ortasında Durmuş Debbo vefatından sonra. Babam Milli Emlak'tan icar ediyor."

Sandal yapımı ve balık avı

Göl civarında yaşayanların balık avlama yöntemlerinden önce avlanma için önemli bir araç olan sandal yapımı ile ilgili bilgi vermek önemli olacaktır. Gölde balık avlama işlemi bölgeye özel kayıklarla yapılmaktadır. Görüşmelerden elde edilen bilgilere göre gölün civarındaki farklı köylerde kayıkları imal eden ustalar bulunmaktadır.

- E.A. (Arpahan): "Bizim bu göl zamanında ta Bandırma'dan gelirlerdi, balık tutarlardı. İcar alırlardı. Büyük Şahturlar getirdiler (büyük kayık). Eskiden şahtur derik. Eskiden gölde vardı."
- A.B. (Bakras): "Babam yapardı tahtadan (kayık), çamdan. Yani ben yine şimdi çakarım onu. Berzamba var (yapıştırmak için). Çakarsın o tutar. Ondan sonra ne yapacaksın? Karasakız var. İki metre olur uzunluğu, üç tahtadan çıkar, altı metre olur uzunluğu. Bir metre ağzı olur, tabanı 60 cm olur. Sandalın ağzı geniş olur, tabanı dar olur. Eni bir metre, taban kısmı 60 santimetre."
- M.Z. (Topboğazı): "Kömürçukuru'nda (kayık) yaptırdım getirdim. Orda kaçak kayık yaparlardı. Çam kesmek yasak. Bakras'ta yapan vardı. Aydınlı .... Şimdi ailesi hala orda."
- M.A. (Torun): "Herkesin kayığı vardı kendileri yapardı Gölbaşı'nda yapan vardı, Seyfettin Sefa vardı, Karadurmuş'tan biri vardı, meşhur bu adam ne derler bir usta vardı. Bu çok yani en iyisini bu yapardı düzgün yapardı. Ana iskele bulursak ceviz, bulamazsak çam dut koyuyorduk. Ama diğer yerler hep çam. Hatta o Karaçam o şeyli olur göz olmayacak. Göz olduğu zaman çıkar."
- C.D. (Büyükdalyan): "Büyükdalyan da kayık yapan bir amca vardı, S.B. O bütün kayıkları S. B. yapıyordu, bilmiyorum yaşıyor mu! Kırıkhan'da da var."
- A.A. (Serinyol): "Buralı değildi. Şu Büyükdalyan var, orada bir köyden. Ahşaptan yapardı; ziftlerdi bir de su almasın diye."

Eski göl aynası civarında bulunan köylerde ve mahallelerde yaşayanlarla yapılan görüşmelerden edinilen bilgiye göre sandallara "şahtur" denilmektedir. Sandallar genellikle iki kişinin rahatlıkla sığacağı büyüklüktedir. Sandallar, ağacın kolaylıkla temin edilebildiği Kömürçukuru köyü, su kıyısına yakın olan Büyükdalyan, Gölbaşı, Bakras ve Karadurmuş gibi yerlerde yapılmaktadır. Gövdenin sağlam olması için ceviz ağacı, kimi zaman da çam ve dut ağacı kullanılmakta, su almaması için de ziftlenmektedir.

Balık avcılığı ile ilgili bilgiler geçmişe ışık tutar niteliktedir. Chesney'nin (1835-1837 II.Cilt: 14) 1800'lü yıllardaki seyahat notlarında gölde düz bir tabana sahip sandallarla kamışa iliştirilen çengellerle Karabalık ya da Kedi balığı avlandığından bahsetmektedir. Görüşülenlerin verdiği bilgiler geçen 100 yıl içinde avlanma tekniğinin şaşırtıcı benzerliğini ortaya koymaktadır. Chesney'nin bahsettiği balık avlamak için kullanılan dirgen benzeri alete yerelde "matıra" denilmektedir:

- A.Y. (Paşaköy): "Avda biri sürücü olur biri vurucu olur...Mat(1)ra deriz, üç dişli. Demir mat(1)ra deriz. Ağınan (ağla) olmaz, sonra ağ çıktı. Önce ağ yoktu. Valla yok şimdi. Ben (ağ) görmedim, gördüm desem yalan olur. Löküs, löküs tahtası deriz. Şöyle bir tahta çakılır. Löküs buraya bağlanır. Bu tarafta, karanlık taraftayız biz. Işık ön tarafta, löküsün ışığı vurur. Buradaki, kamara, tahta var böyle, şeyin kayığın uç kısmında. Adam buraya dinelir (ayakta durur). Bu tahtayı da uç kısma korlar (koyarlar). Işık şavkı suya vurur. Balık orda, şak vurur."
- M.Ö. (Bakras): "Matıra, üç dişli, onunla tutuyorduk biz, iri balıkları."

Sandala iki kişi binilmektedir. Bunlardan birisi sürücü diğeri ise üç dişli olan demir matıra ile avı gerçekleştirmektedir. Gece yapılan avlarda bir zamanlar ispirto ya da gazyağı yakılan ve lüks adı verilen aydınlatma araçları kullanılmaktadır. Görüşmelerde balık avlamada kullanılan "matıra" adı verilen araca ise rastlanmamıştır. Balık avlayanlar balıkları dalyan sahiplerine getirerek satabilmektedir. Edinilen bilgilere göre balık toplama yerlerinin birisi Büyükdalyan'da diğeri ise Muratpaşa köyündedir.

Balıkların toplanma alanı ile ilgili yerleşkeler tahrip olmuşken saha araştırmasında Muratpaşa köyünde balık toplama yeri araştırma ekibi tarafından görüntülenmiştir (Görsel-1). M.A, Muratpaşa’da bulunan bu yerin hem kesim hem de yükleme için kullanıldığını belirtmiştir.

Görsel-1: Muratpaşa köyü balık toplama yeri – metruk ev

T.D. (Büyükdalyan): “Mesela benlen sen, biz avcıyız. Gidiyoruz bir tane patronun yanına. Bize bir kayak al. Parasını bizim tutacağımız şeylerden düşersin. Alırdı kayak verirdi, bunlar giderdi. Mesela günlük ne avlar, ne kadar? Hepsini öder, sonra kayak kendisinin olurdu. Balığı gelir hepsini, bir noktamız var, oraya gelir teslim eder. Kaç kilo mesela tutmuşsun? Bunun fiyatı mesela belirlenmiş. 100 Liralık mu tuttu o gün, 200 Liralık, 50 Liralık, 60 Liralık, haftalık veya 15 günde bazıları hesap görünüyor. Gelir, ne kadar kayak borcu var? Diyelim adam 500-600 Liralık tutmuş, kayak borcu 300. Ya hepsini düşer, ya da öbür aya, öyle.”

Toplanan balıklar A.D.nin verdiği bilgilere göre Lübnan ve Suriye’ye gönderilmektedir: “Bizim çalıştığımız Suriye, Lübnan, 60’lı yıllarda frigorifik zor, nakliye buzlarda gönderiliyordu. Sandıkların içine buz konulup gönderiliyordu. Taze taze günlük tutulan günlük gidiyordu. Lübnan’da Beyrut’a gidiyordu, Suriye’de Halep’e gidiyordu. Günlük iki ton, üç ton arası.”

Gölü icar alanların zamanla avlanma tekniklerini geliştirdiklerini öğreniyoruz. C.D., gölün farklı yerlerine durgun su pinterleri yerleştirip balıkların ağlar içinde kalmasını sağlayan sistemler geliştirdiklerini ifade etmiştir: 74 yılında bir tane Sökeli geldi, ona balık ilmi doktoru diyorlardı. Biz burayı beraber çalıştıralım dedi, yeni yöntemlerle burayı çalıştıracam dedi. Siz akarsularda yılan balığını tutuyorsunuz veya oltayla. Dedi Ben durgun su pinterleri getireceğim beraber şey yapacağız, Almanya’ya vereceğiz, anlaştık...Hamburg’a, Almanya yılan balığını uzun bir süre böyle çalıştık.” A. D. de amcası M.D.’nin matra kullanmak yerine daha modern bir yöntemle avlanmaya başladığını belirtti: “O zaman Gölbaşı’da matra ile tutuluyormuş, babam ilk olarak ağı getirmiş, İstanbul’a gidiyor, göl sığ, deniz gibi değil, ona göre kurşun, ona göre mantar ağ yaptırıyor.”

Kuş avcılığı

Hem literatür bilgilerinden hem de sahada görüşülenlerden edinilen bilgiye göre göl alanı, bu alan içinde yer alan sazlıklar envaiçeşit kuş türünün faunasıdır. Göl, göçmen kuşlar için de uzun yolculuklarında bir dinlenme alanı görevi görmüştür. Bu kadar çeşitli kuş olması avcılığı ve av turizmini de beraberinde getiriyordu. Kentin eski milletvekillerinden Züher Amber, 1940’lardan 1970’li yıllara kadar Fransız turistlerin Antakya’ya geldiğinden bahsetmektedir. Halihazırda Antakya Ticaret ve Sanayi Odası başkanı Hikmet Çiçin de benzer şekilde av turizmi olduğunu, şehir dışından gelenlerin çadır kurarak sazlık alanlarda kaldığını ifade etmiştir.

A.B. (Bakras): “Karameke derler. Bir de ördek. Adapazarı’ndan geldi avcılar yanıma buraya. Doktormuş. Kimisi savcı, ne diyim.”

E.A. (Arpahan): “Turist geliyordu. Genellikle Lübnan’dan gelirlerdi. Beş altı kişi gelirdi. Onlar otelde kalırlardı. Ararlar, filan filan kişi gelici ava, hazırlığınızı yapın. Tabi gelirlerdi, sabah traktörle erzak filan, beş altı kayıkla giderdik, avlanırlardı.”

F.A. (Küçükalyan): “Kuş avı tabi. Dalyanda suyun olduğu yerde tabi kuş avlanırdı...Sığırcık, kaz olabilir yani, dalyana hepsi gelir. Sakarca evet. Kellik. Karabatak evet.”

Balık avlamanın incelikleri olduğu gibi kuş avı için de avcılar kendilerine göre bazı teknikler geliştirmiştir. Avlanmak için sabah erken saatleri ve akşam saatleri tercih edilmektedir. Bakras köyünden M.Ö., yazın çiftçilikle uğraşıldığından kuş avının kışın Ekim ayında başlayıp Mayıs ayı başlayıncaya kadar devam ettiğini ifade etmiştir.

A.Y. (Paşaköy): “Böyle akşam ezanı. Güneş battıktan sonra akşam ezanı. Hayvan akşam ordan sazlığa yatmaya gelir. Kamışın üzerinden geçiyi (geçer), mesela üstten yandan, sağdan, soldan vurursun. Sıkarsın düşer. Yani bir sabah olur, sazlıktan açığa çıkar. Bir de akşamüzeri açıktan sazlığa gelir. Bu arada buna “farfar” derler. Vurursun 10 tane, 15 tane. Buna farfar deriz.”

M.Ş. (Paşaköy): “...Şimdi burada büyük ağalar var. Gelir(lerdi), 15 gün çadırı kurarlar mesela. Kalırlar orada, yerler içerler. Zevk için, para çok.”

A.A. (Serinyol): “Hatta Lübnan’dan avcılar gelirdi. Sakar avlarıydı. Bolca kuş vardı. Satmadık. Ama satanlar vardı. Ticaretini yapanlar vardı. 10 günde bir giderdik. İhtiyacımız kadar.”

Kamış ve berdi kullanımı

Gölün civarda yaşayanlar için bir başka ekonomik getirisi ise sazlıklardaki otların ip haline getirilmesidir:

M.A. (Torun): “Sazlığa gidiyorsun, berdiyi kesiyorsun, getiriyorsun kurutuyorsun onu. Kamış, duvar örüyorsun, üstüne de berdi koyarsın. Hasır, berdiden oluyor, kamış kalın olur. Bir çiçek var bizde zambak biliyorsun değil mi böyle filiz verir ya berdi, aynı onun gibi. Bir kökte dört beş tane şey çıkar, onu biçiyorsun tazesini ama onu biçiyorsun getiriyorsun kurutuyorsun kuruduktan sonra bu tek tek çıkar böyle bir kökten 5-6 tane dal böyle uzun iki metre, üç metre boyunda bunun da tarağı var böyle tarak var ya bunu bunu tarıyorsun ip şekline geliyor.”

M.Y. (Muratpaşa): “Çok, anam rahmetlik dokurdu. 15-20 tanesini bir bağlarlar, arabanın üstüne atarlar, pazara giderler, Antakyalılar hep gelirler, alırlar kalmaz. Bu köyler, her tarafta hasır yok, Gölbaşı belki 100 hasır, Çarşamba günleri götürürler, 100 taneden fazla satılırdı. Millet kapışır. Berdiden yaparlardı hasırını. Hasırın ipini berdiden yaparlardı.”

Gölde yetişen kamış ve sazlıkların ev yapımında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Hatay’da 1941 yılında ziraat mühendisi olarak görev yapan Turgut Yazar (1941: 24) köy evlerinin Amuk (Amik) ovasındaki evlerin tamamının sazdan olduğunu söylemiştir. Arpahan köyünden H.T., evlerin sazlıktan yapıldığını belirtmiştir. Büyükdalyan köyünden T.D. ise sazlıktan yapılan evlerin uzun ömürlü olmadığını ve bir iki sene içerisinde bu sazlıkların çürümesi nedeniyle yapılan evlerin yıkılarak yeniden yapıldığını ifade etmiştir.

T.D. (Büyükdalyan): “O zaman ev yoktu ki, muhafaza etmek için evin olması lazım. Her iki senede bir ev yeniden yapılır. Sazlık, zaten 1-2 seneyi geçer geçmez, keseceksin, küme küme keseceksin. 20-30 santim yere gömülür yere, yerin içinde çürür o, kaldırılır yenisi yapılır. İnsanlar açıkta kalıyordu o zaman.”

Hayvancılık

Görüşülen kişilerin verdiği bilgilere göre göl civarındaki köylerde hayvancılık da oldukça yaygındır. Bölgede manda için camız tabiri kullanılmaktadır. Sulak yerleri seven mandalar için göl alanı oldukça uygun bir bölgedir. Camızdan elde edilen süt ve bu sütten üretilen yoğurt kent merkezlerinde alıcı bulunmaktadır:

E.A. (Arpahan): “Hayvanlarımız barınırdı, otlanırdı. Bizde 30 tane camız vardı. Bu ot su olduğu zaman suyun yüzüne çıkardı, hayvan yedi. Hayvanlar suyun içinde yedi. Koyun da vardı. İnek yoktu. Camızla koyun. Herkesin vardı. Her evde beş tane, 10 tane. Bizde 30 tane camız vardı. Bazı akrabalarımızda 100 tane vardı. O zaman sütünü, yağını satıyorduk. O zaman rahmetlik babam bir gün var bir gün yok, tereyağı, yoğurt, çökelek, Antakya’da satar gelirdi.”
V.K.Z. (Topboğazi): “Mandacılık vardı. Halep kırması denen bir hayvandan süt kendinden akardı.”

Anlaşıldığı kadarıyla manda, göl civarındaki sulak alanlarda yetiştirilmekteydi. Yine ifadelere bakıldığında göl civarında yaşayan köylülerin ekonomik getirisi nedeniyle hayvancılığa tarımdan daha fazla önem verdikleri anlaşılmaktadır. Yazar (1941: 22-28), Ziraat dergisinde anavatana yeni katılan Hatay’da toprağın genelde köylülerin değil ağaların elinde olmasından dolayı köylülerin tarıma ehemmiyet vermediklerini belirtmektedir; ayrıca mandaların bataklik alanlarda bulunduğunu ifade etmektedir. Bu da mandaların genellikle gölün etrafındaki alana işaret etmektedir. A.Y. de “Her evde hayvan vardı, camız, manda, inek. Kimse tarlayı, araziyi önemsemezdi. O dönemin hayvanını satsa şimdi 1000-2000 dönüm tarla alırdı”, diye ifade etmiştir. M.A. da köy dışından sütçülerin geldiğini, topladıkları sütleri sattıklarını belirtmiştir. Hatay Valiliği tarafından hazırlanan 1967 Yılığında (1967: 147) 1966 yılında mezbahanelerinde 5.893 baş mandanın kesildiği yer almaktadır. Aynı yıl kesilen sığır sayısının 21.138, koyun sayısının 67.882 olması kent genelinde manda sayısının daha az olduğunu ve mandaların da genellikle göl civarındaki bataklik ve sulak alanlarda yaşadıklarını düşünebiliriz. Araştırmalar da bu görüşü desteklemektedir (Şahin, 2015: 18; Yılmaz ve Kara, 2019: 362)

Gölün kurutulmasına giden yol

Su taşkınları ve batakliklar

Yoğun yağışlar neticesinde Asi nehrinin bulunduğu havzada taşkınlarla sebep olmakta ve yaz aylarında gölün suyunun çekilmesi neticesinde bataklik alanlar oluşmaktaydı. Bu nedenle arşiv belgeleri ve literatürden elde edilen bilgilere göre Osmanlı döneminde de gölün kurutulması zaman zaman düşünülmekteydi. Efe (2016: 936-939), 1864 tarihinde Amik Gölü’nün taşması neticesinde Reyhanlı’da yaklaşık iki bin evin hasar gördüğünü ve yine 1914 yılında Başbakanlık Osmanlı Arşiv belgelerine dayanarak Amik Gölü batakliklarının kurutulmasıyla ilgili kararlardan bahsetmektedir. Fransız Manda Yönetimi döneminde de 1924 yılında gölün ıslah edilmesi ve bataklikların 12 yıl içinde kurutulması amacıyla hazırlanan projeler Sancak Yönetim Meclisinden Yüksek Komiserliğe gönderilmiştir (Karakılıç ve Erkul, 2002: 115). Hatay’da görev yapan Fransız Paul Jacquot (1931: 386) da gölün alanının dışına çıkarak tarım alanlarını etkilediğini belirtir. 1939 yılında Hatay’ın Türkiye’ye katılması sonrası Hatay’da çıkan Yenigün gazetesinde 1939 ve 1940 yıllarında farklı tarihlerde su baskınları ile ilgili haberler yer almaktadır. Gazete haberlerinde Amuk (Amik) batakliklarının kurutulması ve su baskınlarına karşı tütün ekilemeyecek alanlar belirtilmektedir (Görsel-2).

Görsel-2: 18 Şubat 1940 tarihli Yenigün Gazetesi (Erişim linki: https://www.gastearsivi.com/gazete/yenigun_antakya/1940-02-18/2)
18 Şubat 1940 tarihli Yenigün gazetesi: tütün ekilemeyecek alanlar

Sıtma

Gölün kurutulmasında yer alan bir diğer husus da sıtmadır. Önceki bölümde de belirtildiği gibi 1864 tarihli Amik Gölü taşkınlından dolayı Reyhanlı'da bataklık ve pis kokulardan dolayı hastalık meydana geldiği belirtilmektedir (Efe, 2016: 939). Hatay Devleti başbakanı Abdurrahman Melek, 15 Temmuz 1928 tarihli "Yeni Mecmua" adlı dergideki yazısında Hatay'da sıtmanın önemli bir sorun olduğunu belirtmiştir (Melek, 1928'den akt. Kündeyi, 2020: 48). Melek, Amik Gölü civarında sazlıktan evlerde yaşayan insanların sıtmadan muzdarip olduklarını ifade etmekte ve sıtmayla mücadele için sivrisineklerin yok edilmesini gerektiğini düşünmektedir. Sıtmayı tamamen engellemek için Melek, gölün kurutulması gerektiğini ileri sürmektedir. 17 Şubat 1940 tarihli Yenigün Gazetesi'nde Hatay valisi Şükrü Sökmensüer, "Valimizin Nutku" adlı köşe yazısında Türkiye Cumhuriyetine katılan kentin sağlık sorunları arasında sıtmanın önemli bir yer tuttuğunu belirtmektedir: "Sıtma, Trahom Hatay halkı için cidden tehlikeli bir duruma girmişti. Trahom ve sıtmanın Hatayda sokulmadığı bir köşe görmedim....Sıtmaya karşı da bol miktarda kinin tevziatına, bir taraftan da her nevi aşılardan tatbikine geçildi. Bütün bu hizmetler umumi muvazeneyle alındı."

Hatay'ın Türkiye'ye katılımı öncesi Türkiye'de de sıtma halk sağlığı bakımından önemli bir sorun teşkil etmekteydi. Tuğluoğlu (2008: 353-355), sıtma nedeniyle Türkiye'de hem kırsal alanda hem de şehirlerde çok sayıda insanın sorun yaşadığını 13 Mayıs 1926'da 839 sayılı kanunla sıtma ile savaşın esaslarının belirlendiğini ifade etmektedir. Üç temel konu esas alınmaktadır: hastaların tedavisi, sıtma yayan anofellerin yayılmasını engellemek ve bataklıkların kurutulması. 15 Kasım 1946 tarihli TBMM Tutanak Dergisi'nde ise meclisin onayına sunulmak üzere "Sıtma Savaşı Hakkında Kanun Tasarısı" ve ilgili madde yer almaktadır. Toplamda 31 madde ile meclise sunulan kanun tasarısında sıtma ile yurt genelinde savaş kapsamında sulak ve bataklık alanların kontrol edilmesi de yer almaktadır. Bu kapsamda Amik Gölü civarında yaşayanlar da gölün kurutulmasından önce sıtma hastalığının önemli bir sorun olduğunu ifade etmişlerdir:

A.Y. (Paşaköy): "E tabi, aceip (acayıp) sivrisinek vardı. Oturup da yemek yiyemezdin. Sıtma vardı, çok ölenler oldu yani. Bataklık, yani siyen. Her türlü şey vardı orda."

M.A. (Torun): "Terehom (trahom), hepimiz olurduk. Devletin görevlisi gelirdi bize sıtma bir hap verirdi. Kinin, bir de kapının arkasında şeyi vardı, asarlardı, bir isim, aile isimlerini yazarlardı gelirdi ne hap veriyse arkasına yazardı. Hala bazı eski kapılarda bulunurdu. Sıtma savaşçı gelirdi. Terehomcu gelirdi. Gezerdi köyleri bu gözlerine ilaç sürerdi Bir de hap verirlerdi sıtma için. Tuvaletleri bir de zehirlerlerdi, köyün etrafına filan, öyleydi."

E.A. (Topboğazı): "Parası olan cibinliğin içine girer. Olmayan tezek yakar. Malın (hayvanların) gübresinde kene olurdu."

H.T. (Arpahan): "Sivrisinek, sivrisinek, sivrisinek. Allah allah. Güneş batır batmaz herkes işini bitirir cibinliğe geçerdi. Sağlıkçılar gelirdi, kinin verirlerdi."

Abdurrahman Melek'in, o yılların Hatay valisi Şükrü Sökmensüer'in açıklamaları ve Türkiye'deki sıtma mücadelesi Amik Gölünün kurutulmasına giden yola da ışık tutmaktadır. Bu arada, Hatay'da sıtma ile mücadelede kırsal alanda anofelden korunmak için tezek yakıldığı ve cibinlik kullanıldığı, daha merkezi alanlarda ise kinin ilacına erişimin daha yoğun olduğu gözlenmektedir. Sıtmanın yanı sıra trahom hastalığıyla da mücadele edildiği anlaşılmaktadır.

1950'lerden itibaren Türkiye'de politika değişikliği ve Suriye'deki değişimler

Cumhuriyetin kurulması sonrası Türkiye'de gelişme ve kalkınma hamleleri yapılmak üzere 1930 ve 1960 yılları arasında farklı ülkelerden uzmanların raporlarına başvurulmuştur. Bunlar, Hines Raporu (1933), Neumark Raporu (1949), Thornburg Raporu (1949-1950), Barker Raporu (1951), Martin ve Cush Raporu (1951), Leimgruber Raporu (1951), -Maurice Chailloux-Dantel Raporu (1959) olarak yer almaktadır (Kara, 2006: 151). İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye teçhizat gereksinimini sağlamak için Amerika Birleşik Devletleri'nin Marshall Planı'na dahil olmak istemiş, 1948 yılında da plana dahil edilmiştir; Semiz ve Toplu (2017), yukarıda adı geçen Thornburg Raporunun da bu kapsamda gündeme geldiğini ifade etmektedir. Türkiye'ye gelen ve ülke çapında bir dizi incelemeler yapan Max Weston Thornburg'un hazırladığı rapor dokuz temel bölüm içermektedir. Hazırladığı raporda Türkiye'nin sanayi kalınmasını terk edip sanayi ürünlerini Batı'dan alması ve bunun yerine tarıma öncelik vermesi

gerektiğini belirtmiştir (Kopar, 2006: 308-312). “Ekonomi Politikasında Eksen Kayması” adlı yazısında Yakup Kepenek (2017: 253-258), Barker raporu ve Thornburg raporunun yöntem yönünden birbirine benzediğini, her iki raporun da Türkiye’de kalkınmada önceliğin sanayiden çok tarıma önem verilmesi üzerinde durduğunu belirtir. Araştırmacı, ABD’den yardım isteniyorsa Thornburg raporunda yer alan uygulamalara ağırlık verilmesinin istendiğini ifade etmektedir. 11 Haziran 1945’te kabul edilen (4753 sayılı) “Çiftçiyi Topraklandırma Yasası” (Tekelioğlu, 2010: 65) ve her iki rapora ek olarak Marshall Planı Türkiye’de sanayi öncelikli kalkınmadan tarıma dayalı kalkınmaya geçişin adımları olmuştur. Bu değişiklik Türkiye’nin gelişme aşamasında önemli bir dönüm noktasıdır.

Türkiye’de genel durum böyleyken 1950’lerden itibaren Türkiye’nin ve Hatay’ın sınır komşusu Suriye’deki gelişmeleri anlamaya çalışmak da faydalı olacaktır. Suriye 1950 yılında Dünya Bankasından talep ettiği finansman ile 30.000 ila 32.000 hektarlık bataklık alanı kurutarak sulak bir araziye dönüştürmek istiyordu. “Ghab” adı verilen bu projede uluslararası bir nehir olan Asi nehri üzerinde yapılacak düzenlemeler de yer alıyordu (Caponera, 1993: 632). Maden (URL-1), Ghab projesinin 1950’lerde uygulamaya konulduğunu, taşkınlarla maruz kalan bölgenin 1954 yılında drene edilmeye başlandığını ve proje sonunda 43.200 hektarlık bataklık alanın tarım alanına dönüştürüldüğünü ifade etmektedir. Metral (1984: 71), Suriye’de Orta Asi havzasında başlayan projenin 1952 yılında başladığını ve Hama şehrinin kuzeybatısında 88.000 hektarı ekilebilir olmak üzere 134.000 hektarı kapsayacak şekilde olduğunu belirtir. Suriye, Humus’ta da 1948’de şeker fabrikası ve 1957’de petrol rafinerisi kurarak bölgenin endüstrileşmesini sağlamıştır (Jaubert, Münger ve Bösch, 2014: 8). Suriye’nin bölgedeki hamleleri öncelikle Asi havzasındaki bataklıkları kurutmak, su taşkınlarını önlemek ve bölgedeki tarım alanlarını genişletmeyi amaçlamaktaydı (Naff, 1984: 114; Jaubert ve Saadé-Sbeih, 2016: 8).

Sınırın öte yanında Hatay’da Asi nehri taşkınları sonucunda tarım alanları zarar görmektedir ve bu kapsamda yerli yabancı şahıslar ve firmalar tarafından raporlar hazırlandığı görülmektedir. Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü, Etüd ve Plan Dairesi Reisliği tarafından hazırlanan “Asi Havzası İstikşaf Raporu”nda (1958: 16-57) geçmişten bugüne çalışmalar olduğu anlaşılmaktadır. Tarihi belli olmayan Şakur Paşa projesi, Fransız Manda yönetimi döneminde yapılan Levi projesi ve Mazlum Beyin Afrin Nehri Etüdü yanı sıra cumhuriyet döneminde yapılan Gieger (DSİ Mühassıs Mühendisi) Projesi, Jeolog Dr. F. Zimmerman Raporu (Ocak 1949), Fuat Şentürk projesi (1954), Emanuel Herzog Raporu (Mayıs 1954), Jeolog Hans Stark Raporu (Haziran 1955). Saha görüşmelerinde yabancı firmaların çalışmalarıyla ilgili detaylar yer almaktadır:

H.T. (Arpahan): “...Amerika, İngiltere, Fransa’dan geldiler. Keşif yaptılar. Dediler ki bu göl kurutulursa burası çöl olur. Sonra dediler ki hayır kurutacağız.”

E.A. (Topboğazi): “Dediler ki Amerikan şirketi orayı almış. Burayı kurutacaklar.”

Literatür taraması esnasında yukarıda bahsedildiği gibi “International Engineering Company” adlı Amerika Birleşik Devletleri merkezli bir firma tarafından 1966 Mayıs’ında DSİ Genel Müdürlüğüne sunulan “Fizibilite Raporu – Amik Developmanı” adlı bir rapora da rastlanılmıştır (Belge-1). Raporda, “Türkiye Cumhuriyeti Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü ile Amerika Birleşik Devletleri Milletlerarası Kalkınma Teşkilatının taleplerini karşılayacak şekilde detaylı olarak hazırlanmıştır” ifadesi yer almaktadır. Altı yıl olması öngörülen projede, taşkın kontrolü, drenaj ve aşağı Amik Ovasında 19.700 hektarlık bir arazinin ıslahının sağlanacağı belirtilmiştir. Hatay Valiliği tarafından hazırlanan 1967 Yıllık raporlarında (1968: 69-70), 1940-1950 yılları arasında taşkın önleyici tesisler, 1950-1966 yılları arasında da taşkın önleyici tesisler ile kurutma tesisleri yapıldığı yer almaktadır. Raporda taşkınlarla da yer verilmiştir. 1950-1955 yılları arasında Demirköprü (Asi), Torunköprü (Karasu), Müşrifli Köprüsü (Afrin) mevkilerinde taşkın olduğu ve taşkınların en fazla 12 ve asgari 8 gün sürdüğü ifade edilmektedir. Saha görüşmelerinde de farklı tarihlerinde hem göl yakınlarında hem de göle gelen akarsuların düzenlenmesi için çalışmalar yapıldığı görülmektedir:

A.B. (Bakras): “Şurda köprü var. Köprüden ta Kırıkhan’a kadar denizdi. 51’de yani 49 senesinde böyle kanal vuruldu. 51’de çap verdiler. Yani tarla verdiler. Devlet. Kanal sonra oldu. Burası denizdi.”

M.Y. (Muratpaşa): "...Şimdi daha önce bu Gölbaşı suyunu şeyde çevirdiler, 54'lerde. Ben küçüktüm, vinçler geldiği zaman aklım yetiyor, çok küçüktüm. Burdan geçtiler, vinçler suyu çevirince kurudu. O suyu da orada Akbaş'a çevirdiler. Ordan Asi'ye bağladılar. Buralar biraz kurudu. Bura da kışın su alırdı, her tarafta su vardı."

Ş.U. (Torun): "Buralar hep bataklıkta. 1953-54'lerde yeni bir kanal yapıldı, burayı kuruttular. Bu buradan Hacıelazlı var kanal açılmasaydı su devam ederdi, yine bu Amik ovası devam ederdi. Sazlık berdilik her şey devam ederdi. 50 mi 53'lerde zannedersen o dönemlerde."

DSİ tarafından hazırlanan raporun sonunda yer alan tavsiye ve öneriler kısmında kurutma ile ilgili bilgi yer almamaktadır. Gölü kiralayan Dehnioğlu firmasının sahibi M.D.'nin yeğeni A.D. de görüşmede benzer ifadelerle yer vermiştir: "Babamdan dinlediğim kadarıyla, DSİ'nin raporlarında gölü derinleştirilim, biraz daha küçültelim göl kalsın diye çaba sarfetmişler. DSİ demişler derinleştirilim, taşkınları önlemek için, gölü kurutmamalıyım." Hatay Valiliği 1967 Yılı Yılı (s.27) adlı çalışmada dikkat çekici iki nokta daha vardır. Bunların ilki Asi nehri, Muratpaşa suyu ve Amik gölünden alınan su numunelerinin analizi neticesinde suların yüksek derecede tuzluluk ve alkali içermesi ve sulama suyu olarak kullanılmamasının önerilmesidir. Diğer öneri de taşkınların önlenmesi drenaj şebekesi kurulması ve yeterli gübre verilmesi halinde Türkiye ihracatında ikinci sırada yer alan pamuk üretiminin ovardan yılda 80 hatta 100 bin ton pamuk üretilerek seviyeye gelebileceğidir.

Gölün kurutulması sonrasında dair değerlendirme

Bu bölümde, gölün kurutulması işleminden sonra oluşan toprak paylaşımı, su azalması sorunu, bölgedeki biyolojik çeşitlilikteki değişimlerle ilgili konular ele alınmaktadır.

Toprak paylaşımı

Kurutma işleminin kademeli ve yıllara sâri olarak gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Tarım alanlarının genişletilmesi politikası kapsamında da toprak köylülere dağıtılmıştır. Topraklar çiftçilere kira karşılığı verilmiş kimi zaman da başka illerde toprak kaybına uğrayan köylüler ve çiftçiler ovaya yakın yerlere getirilerek iskân edilerek toprak dağıtımı yapılmıştır. M.Y., suyun çekilmesiyle birlikte köylülerin de çiftçiliğe geçiş yaptığını belirtmiştir.

C.D.: "İki aşama kurutuldu. Bir 50'lerde bir de 70'lerde kurutuldu."

E.A. (Arpahan): "Göl kurutulduktan sonra gölün etrafındaki köylere icar mukabilinde verildi. Milli emlak 10'ar dönüm icar için verdi. Herkeşe (herkese), her aileye, 10 dönüm 10 dönüm taksim edildi. Her sene için mukabilinden para yatırdık. Pambuk ekerdik. Ben aldım, abim aldı, rahmetlik babam aldı, 30 dönüm."

A.B. (Bakras): "Ya herkeş (herkes) aldı mı ama başka köylüler aldı. Kırkar dönüm aldı. Bizimkine kimine verdi 5 dönüm 10 dönüm, 23 dönüm, 20 dönüm, öyle verdi."

E.A., görüşmede, Samsunlulara, Trabzon'dan gelenlere, Aydınlılara kurutulmuş Amik gölü ve yeni adıyla Amik Ovası civarında toprak verildiğini belirtmiştir. Bu bakımdan o yıllarda bir iskân politikası izlendiği de anlaşılmaktadır. Civar köylerden toprak dağıtımından memnun olmayanlar da vardır. Başka illerden getirilenler dolayısıyla dağıtılan toprak miktarının azalmasından şikâyet edilmektedir. Toprak dağıtımıyla ilgili bilinen bir söylentiye de ekleyebiliriz. Göl kurutulmadan önce birileri suya işaretlediği taşları atmış, göl kurutulduktan sonra da buraları sahiplenmiştir. Doğruluğuna inanan olduğu kadar inanmayanlar da vardır:

M.Ş. (Paşaköy): "Zamanında adam gitti tapu kadastroya kafaya aldı. Kayığa üç beş tane taş koydu. Boyadı onları. Bin, iki bin üç bin dönüm. Kayıktan, suyun içinde. Kurudu. Herkes gitti, taş buldu, tapuyu aldı."

A.Y. (Paşaköy): "İlgisi yok. Kurutulucu (kurutulacak) diye değil. Şimdi gölün olduğu yerde zaten şimdiki şu suyun olduğu yere atmamış o adam. Daha ondan önce, biz onu duyduk. Duyma var, görme yok."

C.D. (Büyükdalyan): "Eski ağalar dediğiniz gibi öyle duyardık biz. Gidiyor kazık çakıyor işte burası benim, 5.000 dönüm 10.000 dönüm, bu gölün dışı, etrafı. Sadece Kırıkhan değil."

Su sorunu

Kurutma sonrası tarım alanlarının genişlemesiyle birlikte zamanla susuzluk sorunu hasıl olmuştur:

E.A. (Arpahan): “10 metre derinlikte su vardı. Şimdi ben kuyu açıyorum 70-80 metre derinlikte, 150- 200 metre açıyorsun, hep masraf. Ama o zaman 6 metrede 6 inç su çıkardı. Kim geldi, Adana’dan birisi icara, ya zaten her yerde su kaynıyordu. Adam geldi, 6 metrede artezyen vurdu. Satrafeci bindirdi pamuğu sulamaya başladı. Ondan sonra millet başladı açmaya. 10 metre, 15 metre, 20 metre. 30 metreye çıktı. Göl kuruduktan sonra su derine düştü.”

M.A. (Torun): “Amik Ovası’nda bir de yeraltı sularımız azaldı, o su olan yerde şimdi 300 metrede su çıkıyor. 300 metreden aşağı Amik ovasında bulaman (bulamazsın).”

Literatür çalışmasından elde edilen bilgiler de görüşmelerden elde edilen bilgilerle aynıdır. Artık Amik ovasında çiftçiler su sıkıntısı yaşamaktadır (Ödemiş ve Bozkurt, 2007: 423; Özcan ve Özcan, 2021). Bir zamanlar göl kıyısında bir ila iki metre derinlikte su elde edilirken bugün su seviyesi 300 metre derine inmiştir (Köklü, 2010: 35; Ağca, 2011: 150-151; Altundağ ve Canlı, 2019:59). Ödemiş ve Bozkurt (2007: 425), yaz aylarında Asi nehrinin suyunun azalması ve ovada açılan su kuyularının fazlalığı nedeniyle su sıkıntısı yaşandığını belirtmektedir. Araştırmacı, 1997 yılında 1830 olan su kuyusu sayısının 2001 yılında 2600 civarında olduğunu belirtirken su derine indikçe elektrik kullanımı nedeniyle maliyetin çiftçiye yansıdığını da ifade eder. Antakya Ticaret Odası Başkanı Hikmet Çiçin de benzer bir açıklama yapmıştır: “Şimdi o 300 metreden suyu çıkartıp tarım yapan çiftçinin bu elektrik fiyatlarında halini bir düşün bakalım. Maliyetini bir düşün.”

Bölgede biyolojik çeşitlilikteki değişimler

Araştırmacı Ahmet Faik Türkmen (1937: 31) 1937 tarihli “Mufassal Hatay” adlı kapsamlı çalışmasında “Gölde balık çok olduğu gibi, etrafta da çeşit çeşit kuşlar uçuşur. Bu sebeple ova, av hayvanatı bakımından pek zengindir. Sular çekildiği zaman ovanın yeşil çayırlarında pek çok ehli hayvan beslenir ve burada otlatmak için uzak yerlerden sürüler gelir”, demektedir. Göl, göçmen kuşlar için de zengin bitki örtüsüyle iyi bir konaklama merkeziydi (Köroğlu, 2003, s. 101). Köklü (Kumerloeve, 1988’den akt. 2010: 41), Türkiye’de yavrulayan 238 kuş türünün 48’inin Amik Gölü çevresinde yavruladığını, günümüzde eski göl alanına yakın yerlerde yaşadığı ve burayı göç yolu olarak kullandığı tespit edilen 183 tür, sayı olarak çok görünse de, eskiden Amik Gölü’nde konakladığı tespit edilen kuş türü sayısı yaklaşık olarak 250 civarında olduğunu ifade etmektedir. Bu açılardan bakıldığında gölün ortadan yok olması biyolojik çeşitliliğin kaybı anlamına gelmektedir. Araştırmacı aynı zamanda Amik gölü ortadan kalksa da gölü besleyen akarsu kollarında halen bazı balık türlerinin olduğunu belirtmektedir.

Gölün kuruması sonrası hayvancılık da olumsuz etkilenmiştir:

M.Y. (Muratpaşa): “O zaman camız vardı, sığır vardı, koyun vardı.”

Ş.U. (Torun): “Manda ile inek vardı Camız dediğimiz her köyde en az ya dedemde en azından 200-300 tane vardı.”

M.Ş. (Paşaköy): “Zamanında malcılık çok önemliydi. Şimdi malcılık gitti, tarlacılık önemli oldu.”

Amik gölünün kurutulmasıyla ilgili kamusal görüşler

Gölün kurutulmasıyla ilgili olumsuz fikirler çoğunlukta olmakla birlikte olumlu görüşler de vardır. Muratpaşa köyünden Musa Yaşan, “..faydası araziler açıldı. Kışın, hatta şu yolun üzerinden su aşardı kışın.... Çiftçi yönünden iyi oldu” demektedir. Paşaköy’den M.Ş. de “valla size ne desem? Kötü oldu...Tarlasi olana iyi. Adam hoptan almış. Bu mu aldı? Babasının babası aldı. Ama şimdi git bir ağaya sor istemez” demiştir. Paşaköy’den A.Y. da gölün kurutulması sonrası kurulan havaalanının faydasını ileri sürmektedir: “Şimdi havaalanı şurda, dünya ayağının altında. Bindığınız zaman yani biz Allah’a şükür hacca gittik. Umreye gittik. Sabahtan bindik şurdan, üç saat sonra Arabistan’dasın. Ordan biniyon 3 saat sonra evindesin. Bu büyük bir nimet.” Bir başkası da kurutma sonrası ovada alanın genişlemesinden memnunluk duymaktadır:

M.A. (Torun): “Memnunuz yani, şimdi arazi ekiyorsun. Şimdiki neden, geçimden dolayı iyiydi. Orada göl var, bana ne faydası olabilir? Ama orada kuruması, insanlar ekmek yiyor. Beş altı çocuktan aşağı yoktu eskiden. 5-6 tane ev yap bakalım, nereye yapıcın? Gölün kurumasında tabi % 100 faydası var. Baraj yapılıyor zaten, baraj tüm bu Amik ovasını sulayacak.”

Kurutmayla ilgili olumsuz fikirler ise oldukça fazladır:

M.Ş. (Paşaköy): “Vallahi size ne desem? Kötü oldu. Ya şimdi şöyle bir şey var. Etin kilosu 40-50 Lira. Yemin ederim eskiden kimse eti yemezdi.”

A.A. (Serinyol): “Bana sorarsan iyi olmadı. Doğa açısından... Ben şahsen isterim göl olmasını. İklimden olduk, sudan olduk. Kuraklık oldu.”

Gölün kurutulması sonrası suyun gittikçe azalmasının ovada tarım yapanları olumsuz etkilediği görülmektedir. Diğer yandan 1970'lerden itibaren dünyada doğal alanların korunması ile ilgili değişen bir eğilim olduğu da görülmektedir. Kuşların Korunması Hakkında Uluslararası Sözleşme (Paris, 1959), Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Doğal Yaşama Ortamlarının Korunması Sözleşmesi (Bern, 1979), Akdeniz'de Özel Koruma Alanları ve Biyolojik Çeşitlilik Protokolü (Barselona, 1982) ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (Rio de Janeiro, 1992) gibi uluslararası anlaşma ve sözleşmelerin yapıldığını görüyoruz (Köklü; 2010: 1). Bir başka önemli anlaşma da “Özellikle Su Kuşları Yaşama Alanı Olarak Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Hakkındaki Sözleşmedir. Sözleşme RAMSAR Sözleşmesi olarak geçmektedir. Türkiye, gölün kurutulmasından yaklaşık olarak 20 yıl sonra 21937 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 17 Mayıs 1994 tarihli kararla bu sözleşmeye taraf ülkeler arasında yerini almıştır (Koroğlu, 2003: 74). Sulak ve bataklık alanların kurutulması, sıtmanın önlenmesi, çiftçiye toprak sağlama, tarım alanlarının genişletilmesi politikaları 1990'lardan itibaren de doğal alanların ve su kaynaklarının korunmasına evrilmektedir. Saha görüşmelerinde gölün kurutulması kararında etkili olduğu anlaşılan dönemin başbakanı Süleyman Demirel ile ilgili anılar da yer almaktadır:

C.D. (Büyükdalyan): “Rahmetli Süleyman Demirel pişman da zaten hep açıklardı, en büyük hatası Amik Gölünü kuruttu. Ama rahmetli Süleyman Demirel kuruttu. O, Devlet Su İşleri mühendisiydi ya o sebep oldu.”

T.D. (Büyükdalyan): “Bir de rahmetli Abdullah Cilli, Ankara'ya götürmüştüm Gölbaşı'nı kiralamak için, milletvekili ya, Abdullah Cilli'yle Ankara'ya. Neyse gittik Ankara'ya, taksiiyle götürdüm 74 yılında, ya dedi Abdullah dedi ben Hatay'da çok büyük bir hata yaptım. Ne bu hata, bunu Cilli soruyor Süleyman Demirel'e. Ben yanlarındaydım. Arkalarındayım, konuşamıyorum, çantalarını taşıyorum. Ya dedi ben bu Amik gölünü kurutmakla öyle büyük bir hata yaptım ki...”

Süleyman Demirel, 1954 yılında DSİ Barajlar Daire Başkanlığı ve 1955 yılında da aynı kurumda genel müdürlük yapmaya başlamıştır (Cengiz, 2022: 110). 1960'lardan 1990'lara kadar olan geniş bir zaman diliminde de farklı tarihlerde olmak üzere başbakanlık yapmış birisidir. Ülkenin hem su kaynakları hem de tarım politikaları hakkında bilgi sahibidir. Bölgede görüşülen kişilerin ifadelerine bakılırsa Demirel gölün kurutulmasında aktif rol oynamış, diğer yandan da bu kararın alınmasıyla ilgili pişmanlığını ifade etmiştir.

Gölün kurutulmasının yanı sıra Asi nehrinin kolları zaman içinde ıslah edilmesine rağmen nehrin kolları üzerinde ve Amik gölünün bulunduğu ovada şu ana değin taşkınlar gerçekleşmeye devam etmektedir (Ödemiş ve Bozkurt, 2007: 426; Efe, 2016: 934; Yıldırım, 2020: 358). Bu durum tarım alanlarının verimsizleşmesine yol açmaktadır (Altundağ ve Canlı, 2019: 59). Yağan uzun süreli ve şiddetli yağmurlar eski göl aynasının tekrar ortaya çıkmasına yol açmaktadır ki bu da halk arasında gölün yeniden geri getirilmesiyle ilgili isteklerinin dillendirilmesine yol açmaktadır. Serinyol'dan A.A., “Ben şahsen isterim göl olmasını. İklimden olduk, sudan olduk. Kuraklık oldu” derken Antakya Ticaret ve Sanayi Odası başkanı Çiçin de “Ben de nostaljik olarak o fikirdeyim. Hatta böyle bazen göl havzası doluyor ya ben de diyorum bıraksak mı acaba böyle!” demektedir.

Sonuç yerine

Önemli bir sulak alan olarak Amik Gölü ile ilgili akademik yazında pek çok çalışma olmakla birlikte gölün kurutulma süreci ve gölün kent belleğinde bıraktığı izlerle ilgili bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma hem literatürden hem de göl etrafında yer alan civarda yaşayanlar ve kentin karar alma süreçlerinde yer alan aktörlerle yapılan etnografik görüşmelerden elde edilen bilgiler doğrultusunda ele alınmıştır. Gölün 1970'lere kadar kademeli olarak kurutulmasından önce bölge insanının gölden hem

balık hem de kuş avcılığı bakımından beslenme anlamında yararlandığı görülmektedir. Kurutma öncesi gölden avlanan balıklar, gölü ve dalyanları kiralayanlar tarafından Suriye, Lübnan ve Almanya gibi ülkelere ihraç edilmektedir. Yılan balığı ihracı sektörde önemli bir gelir kaynağıdır. Hayvancılık ve özellikle de manda yetiştiriciliği çiftçiler için önemli bir gelir kaynağıdır. Göldeki kamışlar ve berdi otu, ev yapımında, hasır ve ip üretiminde kullanılmakta ve satılmaktadır. Kuş avı turizminin de geçmişte oldukça popüler olduğu ve yurt dışından sadece avlanmak için bölgeye çok sayıda kişinin geldiği anlaşılmaktadır.

Gölün kurutulmasına giden süreçte birden çok faktörün etkili olduğu anlaşılmaktadır. Göl etrafındaki bataklıklar ve aşırı yağmurlarla oluşan su taşkınları hem tarım alanlarını olumsuz etkilemekte hem de sivrisineklerin üremesi için zemin oluşturmakta ve sıtma hastalığına yol açmaktadır. Türkiye’de 1946 yılında kabul edilen “Sıtma Savaşı Kanunu”, 1945 yılında kabul edilen “Çiftçiye Topraklandırma Yasası”, 1950 yılında kabul edilen “Bataklıkların Kurutulması ve bundan elde edilecek topraklar hakkında kanun” tasarıları da yolu açmaktadır. 1950’lerle birlikte Türkiye’nin Amerika Birleşik Devletleri’nden ve yabancı firmalardan uzmanlarla çalıştığı ve bu kurum ve kuruluşların etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu raporlar içerisinde Barker raporu ve Thornberg raporu önerileri Türkiye’nin tarım politikalarına ağırlık vermesi yönündedir. Gölün kurutulması sonucunda toprak dağıtımından görüülen küçük çiftçilerin çoğu memnun değildir; tarım alanları için su sıkıntısının hasıl olması, taşkınların kurutma işleminden sonra da devam etmesi memnuniyetsizliği artırmaktadır. 1970’lerden sonra dünyanın farklı yerlerinde sulak alanların ve biyolojik çeşitliliğin korunmasına yönelik farkındalığın ve anlaşmaların artması 1990’larda Türkiye üzerinde de etkisini göstermektedir. Türkiye, 1994 yılında önemli bir yere sahip olan RAMSAR Sözleşmesine taraf olmuştur.

Kurutmayla ilgili baktığımızda o dönemde örgütlü bir toplum olmayan ve karar alma mekanizmalarında yer edinmeyen ova insanları gölü ve göle dair anılarını özlemle anmaktadırlar. O dönem önemli bir karar merci olan Süleyman Demirel’in de gölün kurutulmasıyla ilgili pişmanlığını ifade ettiği dile getirilmektedir. Diğer yandan, etnografik görüşmelerden elde edilen bilgiler, sulak alanların ve biyolojik çeşitliliğin korunması anlamında toplumsal bir zihniyet değişikliğini göstermektedir. İklim krizi, Suriye ile yakın geçmişte su konusunda yaşanan sorunlar ve zaman zaman yaşanan su taşkınları ve göl aynasının tekrar ortaya çıkması, gölün korunmasıyla ilgili fikirleri her daim canlı tutmaktadır. 06 Şubat 2023 tarihli depremler sonucunda ovada yer alan havaalanı hasar görmüştür. Bu kapsamda havaalanının yerinin değiştirilmesinin gündeme gelmesiyle gölün yeniden canlandırılması talebi de dile getirilmektedir (Çınar, 2023).

Kaynakça

- Ağca, N. (2011). Amik gölünün kurutulmasının çevresel etkileri. S. Sözüdoğru (Ed.). *Prof. Dr. Nuri Munsuz Ulusal Toprak ve Su Sempozyumu* (147-152). Ankara.
- Altundağ, M.Ü. ve Canlı, M. (2019). Sulak alanların yok edilmesinin etkileri ve amik gölü örneği. *Doğanın Sesi*, 4, 49-66.
- Bouchier, E.S. (1921). *A short history of Antioch*. Oxford Basic Basil Blackwell.
- Caponera, D.A. (1993). Legal aspects of transboundary river basins in the Middle East: The Al Asi (Orontes). *The Jordan and the Nile. Nat. Resources J.*, (33), 629-633.
- Cengiz, A.K. (2022). *Asi (Orontes) River in Turkish Republic period (1939 -2021)*. E. Bingöl ve V. Meoli (Ed.), *tale of a river city: reading urban histories of Antakya through the Asi (Orontes) river* içinde (ss. 103-121) Nobel.
- Chesney, F.R. (1868). *Narrative of the Euphrates expedition: Carried on by order of the British government during the years 1835, 1836, and 1837*. Longmans.
- Çınar, M. (2023, Mart 10). *Hürriyet*. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kurutulan-amik-golu-havzasinda-depremler-sonrasi-su-yukselmesi-42232050>.
- Devlet Su İşleri. (1958). *Asi havzası istikşaf Raporu*. Devlet Su İşleri Etüd Plan Dairesi.
- Downey, G. (1961). *A short history of Antioch in Syria from Seleucus to the Arab Conquest*. Princeton University Press.
- Efe, A. (2016). XIX. Yüzyılda Amik Gölü ve dalyanları. *Itobiad: Journal of the Human and Social Science Researches*, 5(4). 933-954.
- Hatay İl Yıllığı. (1968). *1967 İl yılığı*. Milli Eğitim Basımevi.

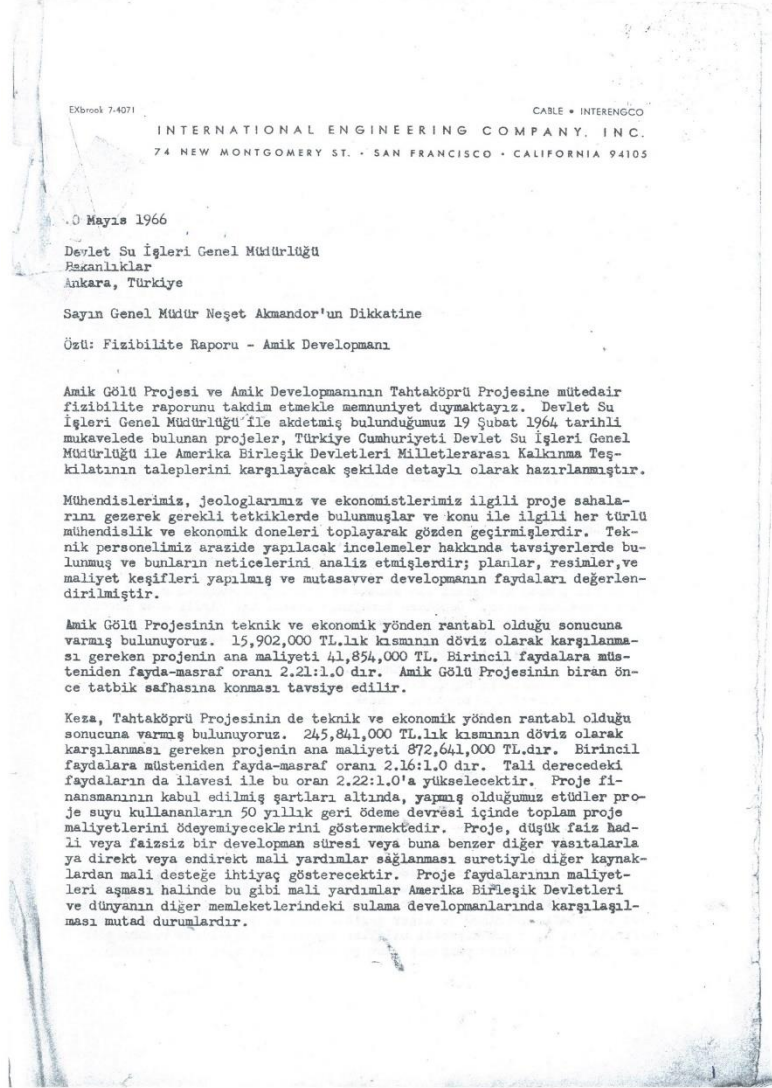
- Jacquot, P. (1931). Antioche centre de tourisme. *Syria*, 12(4), 386-388.
- Jaubert, R., Münger, F., ve Bösch, C. (2014). *Syria: The impact of the conflict on population displacement, water and agriculture in the Orontes River basin*. The Graduate Institute of International and Development Studies and Swiss Agency for Development and Cooperation SDC.
- Jaubert, R. ve Saadé-Sbeih, M. (2016). *Addressing the complexity and uncertainty of water management in the Orontes river basin*. A. Kibaroglu, Jaubert R. (Eds). *Water resources management in the lower Asi-Orontes river basin: issues and opportunities*. Geneva: Graduate Institute of international and development studies içinde. (ss. 7-10). Graduate Institute of International and Development Studies ve MEF Üniversitesi.
- Kara, B. (2006). Türkiye'de personel reformu çalışmalarının altyapısı: 1930-60 yılları arasında yabancı uzmanların kamu yönetimine ilişkin hazırladıkları raporlar. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(2), 149-162.
- Karakılıçık, Y. ve Erkul, H. (2002). *Sürdürülebilir akarsu yönetimi ve tersine akan nehir Asi*. Detay Yayıncılık.
- Kepek, Y. (2017). *Ekonomi politikasında eksen kayması*. Tanıl Bora (Ed.) *Geçmişten geleceğe Türkiye ekonomisi içinde* (ss. 245-272) İletişim Yayınları.
- Klein, H.E.M. (1999). Narrative. *Journal of Linguistic Anthropology*, 9(1-2), 167-169.
- Kopar, M. (2018). ABD'nin Türkiye üzerindeki projeksiyonu: Thornburg raporu (1949-1950). *Journal of International Social Research*, 11(61), 306-314.
- Köklü, S. (2010). *Sulak alanların tarımsal amaçlı kullanılmasının yarattığı çevre sorunlarının amik gölü örneğinde irdelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Ege Üniversitesi.
- Koroğlu, A. (2003). *A case study on impact assessment of drained Amik Lake* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Kumerloeve, H. (1988). Amik Gölü (the lake of antioch proposal for its revival as wildlife national park in SE Turkey). *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Biyoloji Dergisi*, 53, 17-26.
- Kündeyi, M.A. (2018). Hatay Devleti başbakanı Doktor Abdurrahman Melek'in Yeni Mecmua'daki yazıları üzerine. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 34, 281-310.
- Le Camus, E. (1889). *Notre voyage aux pays bibliques*. 2, De Soye.
- Lynch, K. (2010). *Kent imgesi*, (İ. Başaran, Çev.) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Maden, T.E. (Temmuz 2011). *Ortadoğu için örnek bir iş birliği: Türkiye-Suriye Asi Nehri dostluk barajı*. Şubat 2023 tarihinde <https://www.orsam.org.tr/tr/ortadogu-icin-ornek-bir-isbirligi-turkiye-suriye-asi-nehri-dostluk-baraji/> adresinde erişildi.
- Metral, F. (1984). State and peasants in Syria: A local view of a government irrigation Project. *Peasant Studies*, 11(2), 69-89.
- Naff, T. (1984). *Water as a source of cooperation or conflict in the Middle East*. Philadelphia Middle East Research Inst. Pennsylvania University.
- Nora, P. (1989). Between memory and History: Les lieux de memoir. *Representations*, 26(Özel Sayı Memory and Counter-Memory), 7-24.
- Özcan, G. ve Özcan, T. (2021). *Gölden Ovaya Amik*. Akademisyen Kitabevi.
- Ödemiş, B. ve Bozkurt, S. (2007). *Amik Ovası yeraltı ve yerüstü su kaynaklarının sürdürülebilirliği*. *Ulusal Çevre Mühendisliği Kongresi, Yaşam Çevre Teknoloji Sektörünü* (422-428). Emre Basımevi.
- Parsons, A. (1808). *Travels in Asia and Africa: Including a journey from Scanderoon to Aleppo, and over the desert to Bagdad and Bussora, a voyage from Bussora to Bombay, and along the western coast of India, a voyage from Bombay to Mocha and Suez in the red sea and a journey from Suez to Cairo and Rosetta in Egypt: With engravings*. Longman.
- Riceour, P. (2012). *Hafıza, tarih, unutulmuş*. (M.E. Özcan Çev.) Metis.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi. (1946). 7. Dönem 3. toplantı. 22.
- Semiz, Y. ve Toplu, G. (2017). Cumhuriyet döneminde Amerikan emperyalizminin Türkiye'ye girişi: Thornburg raporu. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 27, 455-484.
- Şahin, G. (2015). Türkiye zirai hayatında manda (Bubalus bubalis) yetiştiriciliği ve manda ürünlerinin değerlendirilmesi. *Coğrafya Dergisi*, 31, 14-40.
- Tekelioğlu, Y. (2010). Toprak reformu ve Türkiye uygulamaları. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 10(19), 43-80.

- Tuğluoğlu, F. (2008). Türkiye’de sıtma mücadelesi (1924-1950). *Türkiye Parazitoloji Dergisi*, 32,4, 351-359.
- Türkmen, F. (1937). *Mufassal Hatay*. Cumhuriyet Matbaası.
- Wertsch, J.V. ve Roediger III, H.L. (2008). Collective memory: Conceptual foundations and theoretical approaches. *Memory*, 16(3), 318-326.
- Yazar, T. (1941). Hatay ziraatine bir bakış. *Ziraat Dergisi*, 2, 21-36.
- Yıldırım, M. (2020). Amık Ovası ve Ası Havzası’ndaki su taşkınları sorunu ve sorunun çözümü. (A. Gündüz, H. Çoruh ve S. Hatipoğlu Ed.) *Hatay araştırmaları-v doğunun kraliçesi* içinde (ss. 343-365) İksad Yayınları.
- Yılmaz, A. ve Kara, M.A. (2019). Dünyada ve Türkiye’de manda yetiştiriciliğinin durumu ve geleceği. *Türkiye Tarımsal Araştırmalar Dergisi*, 6(3), 356-363.
- Yeniğün Gazetesi(18 Şubat 1940). Tütün Ekilemeyecek Alanlar. Erişim linki: 12.06.2024 tarihinde https://www.gastearsivi.com/gazete/yenigun_antakya/1940-02-18/2 adresinden erişildi.

Görüşülen Kişiler

- KK-1: A.B., Erkek, 85, Çiftçi, 12.11.2018.
- KK-2: F.A. Erkek, Serbest Meslek, 23.11.2018.
- KK-3: T.D., Erkek, Serbest Meslek, 10.11.2018.
- KK-4: A.Y., Erkek, Çiftçi, 71, 15.01.2019.
- KK-5: M.Ş., Erkek, Çiftçi, 69, 15.01.2019.
- KK-6: A.A., Çiftçi, 67, 17.02.2019.
- KK-7: M.Ö., Emekli, 94, 12.11.2018.
- KK-8: E.Ö. Kadın, 52, İşçi, 12.11.2018.
- KK-9: M.Z., Erkek, 79, Çiftçi, 13.05.2019.
- KK-10: E.A., Erkek, 81, Çiftçi, 13.05.2019.
- KK-11: E.A., Erkek, 78, Çiftçi, 11.09.2019.
- KK-12: H.A., Erkek, 76, Çiftçi, 11.09.2019.
- KK-13: E.T., Erkek, 83, Çiftçi, 11.09.2019.
- KK-14: Ş.U., Erkek, 63, Emekli, 09.03.2018.
- KK-15: M.U., Erkek, 70, Çiftçi, 09.03.2018.
- KK-16: M.A., Erkek, 56, Serbest Meslek, 09.03.2018.
- KK-17: M.Y., Erkek, 73, Emekli, 11.04.2018.
- KK-18: R.A., Erkek, 56, Ziraat Mühendisi, 15.11.2019.
- KK-19: C.D., Erkek, Serbest Meslek, Dalyan İşletmecisi, 12.12.2019.
- KK-20: Z.A., Erkek, E. Milletvekili – Doktor, 12.12.2019.
- KK-21: H.Ç., Erkek, 62, Antakya Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı, İş adamı,

Ek-1: International Engineering Company adlı firmanın DSI'ye sunduğu raporun ilk sayfası

Etik kurul onayı

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından 05.01.2018 tarih ve 08 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Teşekkür -destek beyanı (varsa)

Bu çalışma Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projeler Birimi tarafından 18.M.034 proje numarası ile desteklenmiştir.